

บทคัดย่อ

โครงการกระบวนการถอดบทเรียนเพื่อสร้างการเรียนรู้กรณีการแก้ไขปัญหาสิทธิในที่ดินทำกิน ตำบลบ้านควน อำเภอเมือง จังหวัดตรัง รวบรวมเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น นำมาสร้างการเรียนรู้ และหาวิธีการหรือแนวทางในการดำเนินงานเพื่อให้ปัญหาความซับซ้อน เรื่องการพิสูจน์สิทธิคดีคลาย การสืบค้นข้อมูลเริ่มจากสมัยจังหวัดตรังได้ขึ้นกับมณฑลเทศาภิบาลภูเก็ตและมีคำสั่งให้สำรวจที่สาธารณประโยชน์ว่ามีที่โน่นบ้างและก็ได้ออกประกาศเป็นที่สาธารณประโยชน์เมื่อปี 2473 จนทำให้เกิดความขัดแย้งกันระหว่างรัฐกับประชาชนว่าใครบุกรุกใคร ใครเข้ามาอยู่ก่อนหรือหลัง รัฐประกาศที่สาธารณประโยชน์ทับที่ทำกินของชาวบ้านหรือเปล่า จนทำให้เกิดปัญหาวุ่นวายและมีความขัดแย้งอย่างรุนแรงเมื่อประมาณปี 2539 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันรวมระยะเวลาประมาณ 18-19 ปี การต่อสู้ร่วมกันของชาวบ้านตลอดเวลาที่ผ่านมา ทำให้ชาวบ้านผ่านกระบวนการเรียนรู้มากมายจากเขาไปหนัก จากหนัก ไปเบา ปรับกระบวนการปรับยุทธศาสตร์ ปรับแผนตลอดเวลา ท่ามกลางผู้รับผิดชอบหรือส่วนราชการที่ไม่หยุดนิ่ง มีความเปลี่ยนแปลงเกือบทุกปี เปลี่ยนคน เปลี่ยนหัวหน้า เปลี่ยนตำแหน่ง แต่ครั้งทำให้ชาวบ้านควนต้องเรียนรู้ ศึกษา จะดำเนินการต่ออย่างไร จะทำให้เรื่องที่ดินทำกินถูกแก้ปัญหาอย่างจริงจัง ต่อเนื่องได้อย่างไร การโยกย้ายทุกครั้งมีผลกับการต่อสู้ คนเก่าไป คนใหม่มา ต้องเริ่มศึกษาข้อมูลใหม่ ไม่กล้าเซ็น

กระบวนการเรียนรู้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง เป็นระยะ หลายวิธี บางช่วงต้องศึกษาค้นคว้าข้อมูล สอบประวัติความเป็นมาของชุมชน ศึกษาข้อกฎหมายกฎระเบียบที่เกี่ยวข้อง การเข้าร่วมโครงการศตจ. ประเด็นที่ดินทำกิน สมัยพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ การเปิดเวทีระดับหมู่บ้าน ระดับอำเภอ ระดับจังหวัด ร่วมกับเครือข่ายอื่นๆ ประท้วง เจริญ ตั้งคณะกรรมการแก้ปัญหาที่ดินร่วม ขณะเดียวกันความพยายามให้หน่วยงานรับรู้และร่วมแก้ปัญหาทุกระดับ ตั้งแต่ระดับท้องถิ่น อำเภอ จังหวัด ประเทศ และระดับนโยบาย แต่การผลักภาระทำให้ปัญหาดังกล่าวไม่จบสิ้น บางรัฐบาลรับไปแต่ไม่ทันแก้ปัญหาแล้วเสร็จก็เปลี่ยนรัฐบาล เป็นต้น

คนบ้านควนเรียนรู้ว่า การต่อสู้เพื่อเรียกร้องสิทธิในที่ดินที่เป็นพื้นทับซ้อนไม่่ง่ายนัก และใช้วิธีเดียวไม่ได้ เช่น การประท้วง ไม่ได้ผลเสมอไป แต่ก็ไม่ได้เสียทีเดียว เพราะหากประชาชนไม่แสดงพลังคนระดับนโยบายก็ไม่หันมามอง ขณะเดียวกัน จะประท้วง เรียกร้องอย่างเดียวก็ไม่ได้ แต่ต้องมีข้อมูลข้อเท็จจริง เหตุผล ที่จะหักล้างให้ได้ การต่อสู้ไม่ได้เกิดด้วยอารมณ์ แต่ต้องไตร่ตรอง มีสติ ใช้ปัญญา

และต้องให้การมีส่วนร่วมเป็นอย่างมาก ต้องมีผู้นำที่จริงจัง เข้าใจ ชัดเจน ทันเหตุการณ์ ทันสถานการณ์ มีวิสัยทัศน์ ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ขณะเดียวกัน ก็ต้องมีทีมงานที่จะต้องมีความหลากหลาย มีศักยภาพ แยกย้ายทำบทบาทหน้าที่ได้ครบทุกส่วน ในขณะที่ผู้ที่ประสบปัญหาก็จะนิ่งเฉย นิ่งนอนใจไม่ได้ ต้องออกมาแสดงพลัง แสดงการมีส่วนร่วม จึงจะสำเร็จ

กรณีของบ้านควนแม้ไม่สำเร็จ 100% แต่ก็จะเป็นกรณีศึกษาให้กับพื้นที่อื่นที่ประสบปัญหา ลักษณะใกล้เคียงกันได้ และโครงการที่ทำขึ้นนี้ก็เพื่อให้คนในพื้นที่ได้เรียนรู้ร่วมกัน รู้จักแก้ไขปัญหาและเรียกร้องรักษาสีทิวทัศน์ทำกินของตนเองได้

จนถึงตอนนี้ชาวตำบลบ้านควน ได้เรียกร้องสิทธิในที่ดินดังกล่าวจนประสบความสำเร็จไปแล้วบางส่วน คือได้รับเอกสารสิทธิเป็นโฉนด และมีบางส่วนที่ได้รับการพิจารณาจากคณะกรรมการ กพร. (คณะกรรมการแก้ไขปัญหาการบุกรุกที่ดินของรัฐ) แล้ว อยู่ระหว่างการดำเนินงานของสำนักงานที่ดิน และบางส่วนที่แม้จะผ่านมติ กพร. แต่ก็ยังต้องพิสูจน์สิทธิเพื่อความชัดเจนเพิ่ม แต่ก็ยังมีเป็นส่วนใหญ่ที่ยังไม่ได้เข้าสู่กระบวนการพิจารณา ซึ่งส่วนนี้พอจะสรุปได้ว่า เป็นเพราะเจ้าของที่ดินไม่กระตือรือร้น เพิกเฉย ไม่มีความหวัง คิดว่าสู้ก็ไม่วันชนะ และไม่ทราบข้อมูลข่าวสารหรือเป็นคนนอกพื้นที่ ทีมวิจัยต้องใช้เวลาในการรวบรวม วิเคราะห์แยกประเภท ก่อนนำเสนอให้กับสำนักงานที่ดินจังหวัดตรังต่อไป

ปัญหาข้อพิพาทเกี่ยวกับที่ดินและป่าไม้เป็นปัญหาที่สำคัญของสังคมไทยมายาวนาน แต่กระบวนการพิสูจน์สิทธิในคดีที่ดินและป่าไม้มียังมีข้อบกพร่อง ทำให้ไม่อาจสร้างความเป็นธรรมให้แก่คู่พิพาทและยังไม่เอื้อ ต่อการปกป้องคุ้มครองที่ดินและป่าไม้ที่เป็นสาธารณสมบัติร่วมกันของแผ่นดินได้อย่างที่ควรจะเป็น การศึกษาให้รู้และเข้าใจถึงปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้น ในกระบวนการพิสูจน์สิทธิ จากมุมมองของผู้ที่มีส่วนร่วมในกระบวนการดังกล่าวจากมุมมองของนายควม นักพัฒนา และชาวบ้านที่ย่อมทำให้ภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบวนการยุติธรรมเข้าใจปัญหาในอีกมุมมองหนึ่งและสามารถเสนอแนะแนวทางในการแก้ไขปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

จากการศึกษานักวิจัยได้ค้นพบปัญหาที่เกิดขึ้นในกระบวนการพิสูจน์สิทธิที่ดินที่ถูกประกาศเป็นที่สาธารณะ และเห็นแนวทางหรือวิธีการที่จะนำไปสู่ความยุติธรรมในที่ดินของบรรพบุรุษ และที่สาธารณะที่เป็นสมบัติส่วนรวม ได้อย่างแท้จริง และได้มีข้อเสนอจากการดำเนินงานโครงการวิจัยดังนี้

1. ประสานงาน หรือผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย เก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์แยกแยะข้อมูล ก่อนนำเสนอหน่วยงาน
2. ตั้งคณะกรรมการพิสูจน์สิทธิในพื้นที่โดยมีตัวแทนจากทุกฝ่ายคือ เจ้าพนักงานที่ดิน องค์การบริหารส่วนตำบลโคกหล่อ ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้อาวุโส ตัวแทนจากชาวบ้าน ซึ่ง

ตัวแทนจากชาวบ้านนี้เป็นการคัดเลือกจากทั้ง 3 หมู่บ้าน และวางบทบาทของคณะกรรมการผ่านการคิดร่วมกัน

3. รวบรวมข้อมูล ข้อเท็จจริง ประวัติการถือครอง ทุกแปลงที่ยังมีปัญหา แยกประเภทข้อมูล นำส่งสำนักงานที่ดิน
4. วิเคราะห์ซ้ำแต่ละรายร่วมกับเจ้าพนักงานที่ดิน
5. จัดเวที Focus Group ค้นหาวิธีการหรือแนวทางแก้ปัญหาาร่วมกัน
6. ที่ผ่านคณะกรรมการ กปร.แล้ว และประเภทที่ดินไม่มีความซับซ้อน สามารถพิสูจน์สิทธิได้ ไม่ขัดต่อระเบียบ หรือการแปลผลภาพถ่ายทางอากาศ ก็ให้สำนักงานที่ดินดำเนินการออกโฉนดได้เลย ส่วนที่ยังมีปัญหา นำมาแยกประเภท จัดลำดับความยากง่าย และค่อยๆ ทอยแก้ปัญหาเฉพาะประเภท
7. ผู้ที่มีภารกิจร่วมกันต้องทำงานเชิงรุก ในการรวบรวมข้อมูล แสวงหาข้อเท็จจริง พยานหลักฐาน ศึกษาเอกสาร ข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ภายใต้หลักการ “ชาวบ้านอยู่มาก่อน ประกาศเป็นที่สาธารณะ ชาวบ้านยอมมีสิทธิ และกฎหมายยอมให้ความเป็นธรรม แก่ชาวไทยทุกคน”

ข้อเสนอนี้ผ่านการคิด และวางแผนร่วมกันทุกขั้นตอน และมีความเป็นไปได้ในการนำไปสู่การพิสูจน์สิทธิรอบใหม่เพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาอย่างเป็นกระบวนการ โดยเฉพาะรายที่ยังไม่ได้เข้าสู่กระบวนการพิสูจน์สิทธิ ซึ่งเป็นส่วนใหญ่ของจำนวนที่ดินที่มีปัญหา การทำงานช่วงที่ผ่านมาถือว่า ทั้งหน่วยงานและภาคประชาชนให้การมีส่วนร่วมค่อนข้างสูงผ่านเวทีย่อย เวทีใหญ่ และการทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน หลายคนได้เรียนรู้ข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ได้ศึกษาและทราบประวัติความเป็นมาของที่ดินของตัวเอง ญาติพี่น้อง บรรพบุรุษ และเพื่อนข้างเคียง ได้นับญาติเพิ่มขึ้น คนในชุมชน“ดี”ต่อกันมากขึ้น มีน้ำใจ และรักกันมากกว่าเดิม เห็นใจซึ่งกัน บางกรณีที่ขัดแย้งคลี่คลายกันเอง

ในส่วนของการมีส่วนร่วมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ สำนักงานที่ดินจังหวัด ซึ่งถือว่าเป็นต้นเรื่องในพื้นที่ก็ให้ความสำคัญมากขึ้น แสดงออกด้วยการตั้งคณะทำงานพิสูจน์สิทธิร่วมกัน ร่วมชี้แจงในเวทีระดมความคิดเพื่อแก้ปัญหา องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น หรืออบต. รวมไปถึงผู้นำท้องถิ่น หลายคนให้ความสำคัญมากขึ้น อำนวยความสะดวก สถานที่ กำลังคน เครื่องไม้เครื่องมือ ในการศึกษาครั้งนี้

การดำเนินงานช่วงต่อไป ทีมวิจัยได้วางกระบวนการ ขั้นตอนในการก้าวอย่างไวแล้ว อย่างไรก็ตาม การแก้ปัญหาเรื่องการพิสูจน์นี้ คงจะใช้เวลาพอสมควร แต่มีแนวทางที่จะคลี่คลายปัญหาได้ตามระดับความยากง่าย ความซับซ้อน ไม่ซับซ้อน ซึ่งจะค่อยๆ คลี่คลายได้ตามจังหวะเวลาและแต่ละกรณี การดำเนินงานเพื่อแก้ปัญหาสิทธิที่ดินทำกินบ้านควน ถือได้ว่าประสบความสำเร็จระดับหนึ่ง สร้างความเชื่อมั่นให้กับทีมวิจัย และผู้เกี่ยวข้องตำบลบ้านควน

